

KAYIP SESLERİN İZİNDE
Emre Aracı

Bir Mahler senfonisinin düşündürdükleri

Yazarımız okurlarını, Mahler'in 160. doğum gününde dinlediği bir senfonisinin düşündürdükleriyle, İstanbul'dan Londra'ya ve Budapeşte üzerinden tekrar İstanbul'a anılar eşliğinde düşsel bir yolculuğa çıkarıyor...

7 Temmuz 2020, sabah günlüğümün satırlarına bugünün Gustav Mahler'in 160. doğum günü olduğunu kaydediyorum. Esasında Mahler gibi her bir senfonisinin otobiyografik olduğu bir bestecinin doğum gününü, farkında olmasak da onu her dinleyişte, müziğiyle mevcudiyetini içimizde duyarak, insanlığa yapmış olduğu manevi katkıyı derinden hissederek, kişisel evreninin seslerle yeniden canlandığına tanık olarak kutlamış olmuyor muyuz? Zira her besteci eseri seslendirilirken bir anlamda yeniden doğmuş olmuyor mu? Bu hissiyat bir hayli klişe gibi kulağa gelse de yıl dönümleri de bazen klişeye dönüşebiliyor. Ama özel bir günde bir besteciyi anmak yine de çok özel bir duygu ve bunu hissedebilen, bundan haz duyanlar için o besteciye doğum gününde hediye vermek bir tarafa, esasında gerçek dünyanın görülmeyen frekansları arasında, ondan bir hediye almak gibi bir his. Çünkü bu yüce insanlar duydukları acı ve endişelere tepki olarak, doğanın en güzel sesleriyle yoğurdukları, şuurlarındaki hatıralarda canlı kalan tınılarla öylesine kudretli yapıtlar ortaya koymuşlar ki bu eserler çağlar değişse de insanoğlunun, sevgisizlik ve yalnızlık gibi, temel endişelerinin hiç değişmediği bir dünyada her dinlendiklerinde insan ruhu üzerinde mucizevi bir şekildeki olumlu ve yüceltici etkilerini göstererek, onlara yepyeni bir evrenin kapılarını açarak ayakta kalma gücünü, hâliyle yaratıcılarının kendileri de zamanında o yoldan yürümüş insanlar olarak veriyorlar. Gustav Mahler de böyle bir besteci ve bunu anlamak için tabii ki 7 Temmuz 2020 sabahını beklemiyor insan. Belki de o takvim yaprağı, genetik benliğinde o frekans ayarı zaten olanlar için sadece bir tür hatırlatma niteliğinde oluyor. Gerisi Mahler'in müziğinin uzun bir hatıralar silsilesinde düşündürdüklerinde bir anda yeniden hayat buluyor.

Gustav Mahler

17 Kasım 1979 Cumartesi sabahı Taksim'de artık çoktan tarihe kavuşmuş olan eski Atatürk Kültür Merkezi'nin kapısından 11 yaşında bir çocuk olarak içeri girdiğimde sahnedeki orkestradan ve şeften oldukça etkilenmiştim. O kadar ki hayatımda gittiğim bu ilk konserin saman kağıdına basılı programını hep sakladım. Belki de orkestra şefi olmaya o gün karar verdim. O sabah konserinde başkemancılığını Gülden Turalı'nın yaptığı İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nı şef Anatole Fistoulari idare etmişti. Verda Erman Çaykovski'nin 1. Piya-

İstanbul

Devlet Senfoni

Orkestrası

Şef : ANOTOLE FİSTOULARİ

Solist : VERDA ERMAN

Başkemancı : Gülden Turalı

Anatole Fistoulari'nin AKM'de idare ettiği konserin programı, (Emre Aracı Arşivi)

no Konçertosu'nu seslendirmiş, ikinci yarıda ise bestecinin *Patetik* senfonisi çalınmıştı. Bu programı seneler sonra İDSO'yu aynı salonda idare ettiğim zaman beraberimde provaya götürerek orkestraya da göstermiş ve bundan da büyük mutluluk duymuştum. Ama sakladığım o sararmış program yaprağının benim için daha pek çok gizem ortaya koyacağından o zamanlar habersizdim. Zira o gün Çaykovski'nin *Patetik* senfonisini İstanbul'da idare eden şef, karşımda duran o enerjik adam Gustav Mahler'in damadıydı. İstanbul'da küçük bir çocuk olarak ilk senfonik konserimi Mahler'in damadı idaresinde dinlemiş olduğumu çok seneler sonra fark etmem ise hayatın benim için böylesine ince detaylarda şekillenen kıymetli anlarından bir tanesi olacaktı. Aslen Ukraynalı olan Anatole Fistoulari, 1907'de Kiev'de doğmuştu. Müzisyen bir aileden gelmekteydi. Hatta babası Gregor Fistoulari zamanında Rimsky-Korsakov ve Anton Rubinstein'ın öğrencisi olmuştu. Küçük Anatole ilk defa orkestra karşısına çıktığında yedi yaşındaydı ve o konserde İstanbul'da olduğu gibi Çaykovski'nin *Patetik* senfonisini idare etmişti.

Fistoulari sadece bestecinin damadı olmakla kalmamış, onun soyuna kendi soyunu da katmıştı.

Fistoulari, Mahler'i şahsen hiçbir zaman tanımadı; 1942'de ikinci kızı Anna Mahler'le Londra'da evlendiğinde büyük besteci vefat edeli 31 sene olmuştu. Bu Anna'nın dördüncü evliliğiydi ve birliktelikleri 1956'daki boşanmalarına kadar devam etti. Bu evlilikten bugün Mahler Vakfı'nın kurucusu ve başkanı olan, bestecinin hayattaki yegâne varisi, torun Marina Fistoulari Mahler dünyaya geldi. Dolayısıyla Fistoulari sadece bestecinin damadı olmakla kalmamış, onun soyuna kendi soyunu da katmıştı ve bütün bunlar sararmış bir konser programı yaprağından teker teker gözlerimin önünde deşifre oluyordu. Mahler'in damadı o gün İstanbul'da bir Çaykovski programı idare etmişti. Çaykovski, Mahler'in de hayranlığını kazanmış bir besteciydi. Hatta 1892'de *Eugene Onegin* operasını idare etmek üzere Hamburg'a gelmiş, ancak eser Almanca söylendiği üzere, resitatifleri takip etmekte güçlük çektiğini fark edince temsilleri Mahler'in idare etmesine son anda karar verilmişti. O zaman Çaykovski yeğenine yolladığı bir mektubunda bu olayı anlatırken Hamburg Operası'nın şefinin hiç de ikinci sınıf bir müzisyen olmadığını, bilâkis tam anlamıyla bir deha olduğunu, *Onegin*'i idare etmek için sabırsızlandığını, ondan çok etkileyici bir *Tannhäuser* izlediğini yazmış

Anatole Fistoulari

Mahler'in *Eugene Onegin*'i idare ettiği Hamburg Operası

ve şefin adını da parantez içinde vermişti: *"Mahler"* Ancak Mahler'in en çok hayranlık beslediği Çaykovski operası 1902'de Viyana prömiyerini idare ettiği *Maça Kızı* idi ve hatta Inna Barsova'nın *The Mahler Companion*'da tematik örnekleriyle gösterdiği gibi *Maça Kızı*'ndan Herman'ın birinci perde sonundaki *"Prosti, nyebesnoye sozdanye"* aryasında duyulan aşk temasının yankıları 4. Senfoni'nin üçüncü bölümünde ve 5. Senfoni'nin *Adagietto*'sunda duyuluyordu.

Şostakoviç'in de yakın dostu olan müzikolog Ivan Sollertinsky'nin işaret ettiği gibi, hem Çaykovski ve hem de Mahler, senfonileriyle Beethoven'ın metafizik ihtişamına yönelmiş bestecilerdi, ama onlarda kahramanlık ögesi (*heroic*) yerini ümitsizliğe (*pathetic*) bırakmıştı. Bu görüşe kısmen katılmakla birlikte, o ümitsizliğin temelinde yine de büyük umutlara işaret ettiğine ve hele ki taşıdıkları melânkolik ruh kimyasına rağmen inandıkları uğurda yürümüş olmalarının ise esasta çok daha büyük bir kahramanlığı gözler önüne serdiğini düşünüyorum. Aksi takdirde Mahler, Michael Kennedy'nin biyografisinin girişinde alıntıladığı şu çarpıcı sözleri neden sarf etmiş olabilirdi: *"Beethoven ve Wagner gibi büyük ruhların ardından dünyaya gelerek onların izinden yürüyenlerin işi hiç de kolay değildir. Çünkü hasat zaten toplanmıştır ve geriye sadece birkaç tane yalnız mısır koçanı kalmıştır."* (Michael Kennedy, *Mahler*, Oxford University Press, 1990) Ama Mahler şunu da ekler: *"40, 50 sene içerisinde benim senfonilerimi de şu an Beethoven senfonilerini çaldıkları gibi konserlerde çalacaklar."* İşte Mahler'in o kahramanlığı çevresinde gördüğü büyük ilgisizliğe, kendisine burun kıvıran kritiklerin olumsuz tavırlarına ve onu hiçe sayarcasına görmezden gelmelerine rağmen, göl kenarındaki o sessiz kulübelerinden bir tanesinde ya da Maiernigg Köyü'nde, Worthersee'nin kıyısındaki o cennet villasında yaz aylarında herkesten uzak bir inziva içerisinde kapanarak yazdığı senfonilerine olan karşılıksız inancında saklıdır. O, senfonilerini gele-

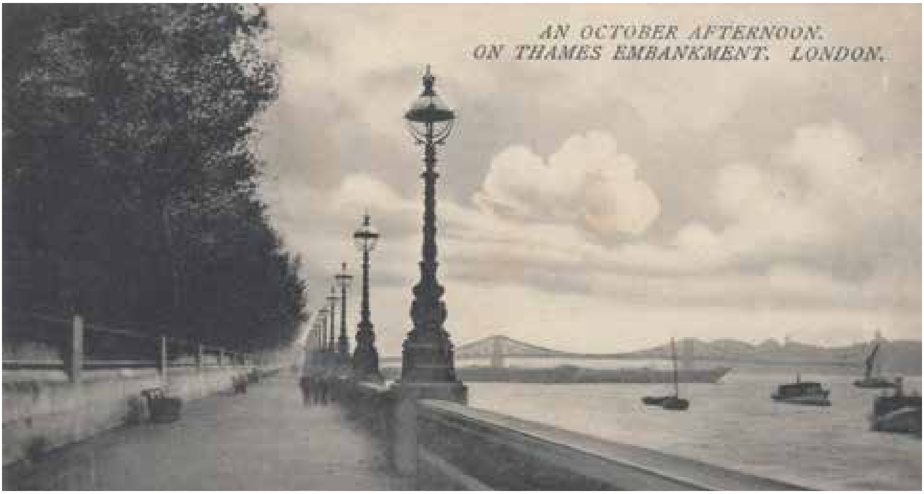

Mahler'in Wörthersee kıyısındaki villası, Fotoğraf: Johann Jaritz

cek nesiller için kaleme almış ve bildiği insanlar kendisini dışlarken görmediği kuşaklar onu seneler sonra içselleştirmiştir. Bu görüş, kendine gerçekten güvenen ve ruhunun derinliklerinde dünyaya gelmeyi bekleyen orijinal bir ses taşıdığına inanan her besteciye veya besteci adayına ilham kaynağı olmalıdır.

Belki de bu yüzden müzik eğitimi için 1986 sonbaharında gittiğim Londra'da sık sık tek başıma Thames Irmağı kıyısında yürüyüşler yaparken Parlamento Binası'nın karşı kıyısındaki tepesi taçlı fenerlerin aydınlattığı The Queen's Walk'ta aslan pençe ayakları sımsıkı yere basan, yükseltilmiş platformlar üzerinde duran koyu yeşil renkli banklardan bir tanesine oturarak gün batımı saati karşımdaki Gotik binaya bakarak kulaklığımdan Mahler'in 1. Senfoni'si *Titan*'ı dinliyordum. 7 Temmuz 2020 günü de Londra'daki o gün batımı saatlerini hatırlayarak Mahler'in bu senfonisini yine tek başıma, Michael Tilson Thomas'ın detaylı açıklamalarıyla sunarak idare ettiği San Francisco Senfoni Orkestrası'nın yorumuyla, kulaklığımdan dinledim. Bir anda yine kulaklarımda senfoninin açılışındaki o sessizliğin sesi belirdi: pesten tize altı oktav harmonik yaylılarda işitilen uzun bir La pedalında sükûnetli bir ormanın derinliklerinde duyulan o yaprakların hışırtısı ve uzaktan kulağa gelen kuş seslerinin yankıları. Seslerle tabiatı resmeden lirik ve romantik bir bestecinin dünyasına atılan bir adımla sadece farklı bir zamana değil, mekâna ve çağa yapılan bir yolculuktur bu; sonu gelmeyen bir baharda bestecinin Iglau'da geçen çocukluğuna geri dönüştür. Belki de hepimiz için kendi çocukluğumuza, gezgin bir yolcunun iç dünyasına açılan bir kapıdır bu. Zira bestecinin *Eines fahrenden Gesellen* albümünün ikinci lied'i olan *Ging heut' Morgen über's Feld* ilk olarak çellolarda duyularak orkestraya yayılır. Mahler'in soprano Johanna Richter'e duyduğu karşılıksız aşkın etkisiyle bestelediği bu lied dizisinin sonuncusundan bir başka tema da senfoninin üçüncü bölümündeki cenaze marşının arasında duyulur. Iglau'nun sesleri arasında, çocukluğunda kulağına gelen şehir bandosunun yankıları ve yerel danslar da yine senfonide yer bulan tematik unsurlardır. Mahler senfonisini yaratırken sadece kendi eserlerinden alıntılar yapmakla kalmamış, son bölümde Liszt'in *Dante* senfonisinden ve Wagner'in *Parsifal*'inden de motifler kullanmıştır. Nitekim bizlere Mahler'in hayatından önemli anekdotlar aktaran Natalie Bauer-Lechner'e bestecinin söylediğine göre onun için yeni bir eser yaratmak esasta aynı yapı taşlarını kullanarak farklı farklı binalar inşa etmekten başka bir şey değildir ve bu bloklar ilk olarak çocuklukta toplanmaya başlar.

1. Senfoni'sini Mahler 1887-1888 yılları arasında Leipzig operasında şeflik yaptığı

Bankların ve tepesi taçlı fenerlerin dizili olduğu Thames Irmağı kıyısı

Mahler'in 1. Senfonisi'nin açılışı

Titan Senfonisi'nin prömiyerinin gerçekleştiği Budapeşte'deki Vigado Konser Salonu

Emre Aracı, Vigado Konser Salonu'nun önünde, 2014

sırada iki kısımdan oluşan beş bölümlü bir senfonik şiir olarak besteledi. Sonradan ikinci bölüm olan *Blumine* başlıklı Andante'yi çıkartacak ve eser bugün bilindiği hâliyle dört bölümlü bir senfoniye dönüşecekti. Senfonik şiirin ilk seslendirilişi Mahler'in kendi idaresinde 20 Kasım 1889'da Budapeşte'deki Vigado Konser Salonu'nda gerçekleştiğinde eser dinleyici tarafından pek de sıcak karşılanmamış ve besteci için bu konser büyük bir hezimete dönüşmüştü. Bu olayın ardından

Mahler eserinin partisyonuna üç sene hiç el sürmedi, ancak yaptığı revizyonların ardından 1893'te Hamburg'da ve ertesi yıl Weimar'da, Alman romantik yazar Jean Paul'un aynı adlı romanından esinlenerek verdiği *Titan* adı altındaki seslendirmeler daha sıcak karşılandı. Dört bölümden oluşan "Re majör Senfoni" hâliyle 1896'daki Berlin konseri ise 1. Senfoni'nin ilk başarılı performansı olarak tarihe geçecekti. 2014'teki bir Budapeşte seyahatimde Vigado'yu ben de orada bir konser vermek düşüncesiyle ziyaret etmiştim, ama o salonda Mahler'in *Titan* senfonisinin dünya prömiyerinin gerçekleşmiş olduğunu doğrusu o gün bilmiyordum. Sadece 29 Ocak 1918'de Zeki Bey'in (Üngör) idaresinde Muzika-yı Hümâyun Orkestrası'nın orada bir konser verdiğini okumuş ve bu konserle ilintili olarak o salona gitmiştim. Mahler'in 160. doğum gününde dinlediğim bir senfonisinin düşündürdükleri beni böylesine beklenmedik bağlantılarla önce İstanbul'dan Londra'ya götürmüş ve ardından da Budapeşte üzerinden tekrar İstanbul'a geri getirmişti, ama hepsinden belki de en önemlisi, o sararmış konser programının yaprağı gibi o ilahi müzik beni çocukluk yıllarında biriktirilmeye başlayan o kıymetli blokların bir araya getirildiği günlerime geri götürmüştü…

Emre Aracı tavsiye ediyor:

Michael Tilson Thomas'ın detaylı açıklamalarıyla sunarak idare ettiği San Francisco Senfoni Orkestrası'nın yorumuyla Mahler'in 1. Senfonisi üzerine belgesel (İngilizce). Videoyu izlemek için aşağıdaki barkodu cep telefonunuza okutabilirsiniz.

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.